

mindegy persze, hogy hol áll az épület. Ha a telek értékes, veszélyes a helyzet, az önkormányzat eladhatja. Ha az épület, rogyadozik, és rossz helyen van, esetleg – uram bocsá' – sok szegény, vagy pláne sok roma gyerek jár oda, az a veszély fenyeget, hogy az igényes szülők nem viszik oda a gyerekeiket. Vagyis nem tehetnek mást; *mindenkit* befogadnak, azokat is, akiket a szülő nem hajlandó, vagy nem képes speciális iskolába vinni, és később azokat a túlkoros tanulókat is, akiknek másutt már kitelt a becsülete, – és persze ennek is híre megy. A „hátrányos helyzetű” iskolákból menekülnek a jobb pedagógusok, és a színvonal egyre gyatrábbá, az igazgató egyre tehetetlenebbé válik.

Bezzeg akik szerencsével, jó kapcsolatokkal, okos közösségépítéssel meg tudták oldani a fennmaradás emberfeletti feladatát, és jó hírű, jól működő iskolát tudnak kormányozni, most válogathatnak a gyerekek között.

A hagyományos standard iskolaérettségi vizsgálatot pedig szépen, ravaszul korszerűsítették, messze túljárva a hatvan-hetven évvel ezelőtti pszichológusok és pedagógusok eszén.

Az a gyerek, aki egy ilyen játékos, nem is vizsga-jellegű fölmérésen megfelel, az nem fog kegyelem-kettessel átbortorkálni egyik osztályból a másikba, nem kell neki külön megtanítani a legegyszerűbb viszonyfogalmakat, nem gyér a szókincse, nem kialakulatlan a számfogalma, nem bizonytalan a ceruzafogása, és még nincs is nyolc és fél éves.

Valóban, az egész iskolarendszer gyökeres átalakítás után kiált. Ha ez végbemegy, akkor még az sem baj, ha az iskolaérettségi vizsgálat ugyanaz lesz, ami a múlt században volt.

Karczag Judit

Sósvertikei cigányok

A kutatás célja egy – az ormánsági kistérséghez tartozó – település, Sósvertike helyzetének és a sósvertikei cigány emberek lehetőségeinek bemutatása, elemzése. Az Ormánság, Magyarország legdélebben fekvő megyéjének – Baranya megyének – a déli részén fekszik, a Dráva folyó mentén. A határ mellett hosszan elnyúló Ormánság az ország egyik legelmaradottabb vidéke, számtalan apró – a 100–500 főt is alig meghaladó – településsel.

A térség minden települése társadalmi és gazdasági szempontból egyaránt elmaradottnak számít, tartós munkanélküliséggel sújtott, kevés megélhetési forrással rendelkező területről van tehát szó.

Mindezek együttesen hatással vannak Sósvertike lehetőségeire és az ott élő emberek, köztük a cigány emberek esélyeire a társadalom nyújtotta adottságok, feltételek kiaknázásában, valamint azok felhasználásában a maguk materiális és lelki gyarapodása érdekében.

Már a vizsgálat tervezésekor szembesültünk a csoport elnevezésének problémájával. A román nyelv nyelvújítás előtti változatából kialakult beás nyelvű cigány csoport nem tartja önmagát romának, saját elnevezésük során a „cigány” csoportnévhez ragaszkodnak. Tekintettel arra, hogy a kutatás helyszínén többségében beás cigányok élnek, a továbbiakban a cigány népelnevezést alkalmazzuk.

Kutatásunk során a következő kérdésekre keressük a választ:

Milyen módon próbálják túlélni – az Ormánság egyik marginális helyzetű települése és különösen az ott élő cigány emberek – az értékválsággal bajlódó éveket, a lassan változó társadalmi struktúra átalakításából adódó terheket?

Az Ormánság, mint társadalmi és gazdasági szempontból elmaradott régió milyen hatással van Sósvertike település lehetőségeire és a sósvertikei emberek, köztük a cigány emberek esélyeire a társadalom nyújtotta adottságok, feltételek kiaknázásában, valamint azok felhasználásában a maguk anyagi és lelki gyarapodása érdekében?

Hogyan birkóznak meg a 21. század kihívásaival, mint pl.: élethosszig tanulás, információs tőke beszerzése és hasznosítása?

Miként fogadták és reálisnak tartják-e az esélyegyenlőség kifejezés megjelenését a társadalom tagjainak fogalomtárában, vagy a többségi társadalom által hangoztatott szlogennek vélik, s körülményeikre tekintettel, inkább az esélyek egyenlőtlenségét érzékelik-e, pl.: az oktatásban, a foglalkoztatásban, az infrastrukturális hálózat fejlesztésében, az életminőségük alakulásában, az egészségük megőrzésének kivitelezésében?

Amennyiben az esélyegyenlőség/egyenlőtlenség csapdájában vergődnek, látnak e kiutat s a megvalósításhoz milyen segítséget várnak, remélnék?

Hipotéziseink:

1) A társadalom strukturális paraméterei közül a nominális paraméterek¹ jelentős része, mint a regionális hovatartozás, a társadalom-földrajzi elhelyezkedés, az etnikai hovatartozás – a mi esetünkben a cigány lét – eleve egyenlőtlen esélyekkel való részvételre kárhóztatja a Sósvertikén élő cigány embereket a tőkejavak – gazdasági tőke, a kulturális tőke, a társadalmi tőke – megszerzése, felhalmozása és elosztása tekintetében.

2) A graduális paraméterek² mentén meglévő különbségek, egyenlőtlenségek – mint iskolai végzettség, jövedelem, vagyon, presztízs, hatalom – sem haladnak a kiegyenlítődség irányába a sósvertikei cigány népesség körében

- egyrészt, már a múltban kialakult differenciálódás miatt,
- másrészt – a rendszerváltás következményeként kialakult – értékválsággal bajlóuló társadalomszemlélet miatt,
- harmadrészt a lassan változó társadalmi struktúra átalakításából adódó terhek egyenlőtlen elosztása miatt.

3) A Sósvertikei cigány emberek erőfeszítései, melyeket gyermekeik graduális paramétereinek emelése érdekében tesznek a társadalom vezető rétegeinek esélyegyenlőség növelő beavatkozása nélkül – a látszólagos esélyegyenlőség és a rejtett esélyegyenlőtlenségi csapdák miatt – reménytelennek tűnnek.

Azaz feltevésünk szerint társadalmi interveniálás nélkül megvalósíthatatlan a Sósvertikén élő cigány gyermekek esetében, a

- felsőfokú iskolai végzettség megszerzése,
- a magasabb presztízsű foglalkozások választásának lehetősége,
- méltányos jövedelem előteremtése,
- vagyon felhalmozása, vagy legalább biztonságot jelentő pénzmegtakarítás kivitelezése,
- hatalomban való szerepvállalás lehetősége.

1 Apró Antal Zoltán (2002) *Szegregáció- munkaerőpiac- foglalkoztatási esélyegyenlőség*. Pécs, PTE BTK Nyelvtudományi Tanszék, 11. o.

2 Apró Antal Zoltán (2002) *Szegregáció- munkaerőpiac- foglalkoztatási esélyegyenlőség*. Pécs, PTE BTK Nyelvtudományi Tanszék, 11. o.

Az alkalmazott módszerek:

Kutatásunk során a vizsgálati, feltáró jellegű módszerek közül:

- a) az interjú – strukturált vagy irányított beszélgetést (nyílt és félig zárt kérdésekkel),
- b) a csoportos interjú, és
- c) a megfigyelés módszerét is alkalmazzuk.

A sósvertikei cigányság múltja és néhány fontos társadalmi mutatószáma

Cigány emberek az 1950-es évekig főként a települést környező erdőkben éltek teknővájóként és pásztorként dolgoztak, ebből következően „jöttek-mentek” az Ormánságban. Az ezt követő évtizedekben az Ormánsághoz tartozó települések demográfiai egyensúlya megbomlott,³ mert a lehetetlen helyzetbe hozott parasztgazdaságok tulajdonosai elvándoroltak a területről. A déli határsávban elhelyezkedő terület aprófalvaiban megállt az élet. Az elköltözők házait a környékbeli telepekről beköltöző cigánycsaládok vették meg. Az 1961. június 20-án hozott párthatározat, mely „A cigány lakosság helyzetének megjavításával kapcsolatos egyes feladatokról” intézkedett indította el azt a folyamatot, ami a cigánytelepek felszámolásához vezetett, és a cigány származású emberek asszimilációja feltételeinek megteremtését volt hivatva elősegíteni. 1965-ig, Dél-Baranya és Dél-Somogy területén 11 cigány telep létezett, amelyeket abban az évben felszámoltak és lakóik túlnyomó többségét az elnéptelenedett aprófalvakba telepítették.

Sósvertikére is így kerültek a többségben, beás cigány családok, akik egy olyan településen rendezkedhettek be, amelyet az államszocialista rendszer településpolitikája az 1950-es határozat szerint „III. c” település csoportba, 1963-ban mellékfalvak kategóriájába sorolta⁴ és fejlődésképtelennek ítélte a többi aprófalval együtt. Az 1971-es Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptió szerint a települések hierarchiájának alsó helyét az „egyéb” települések foglalták el⁵ (ilyen volt 2071 falu, a települések 67 százaléka,⁶ köztük Sósvertike).

2004-ben a korábbi társadalmi-gazdasági folyamatok hatására a cigány népesség lélekszáma már 87 fő, a falu lakosságának 39,36 százaléka. Sósvertikén a cigány háztartások átlagos taglétszáma 2004-ben 3,51 fő. Összesen 46 cigány gyermek él a településen, ennek a gyermekszámnak az átlaga a 27 családra vetítve 1,70 fő. A fiatalkorúak aránya tehát 52,8 százalék.

Az esélyegyenlőtlenség lehetséges okainak számbavételénél kiemelt helyen kell említeni a műveltség és az iskolai végzettség terén fennálló hátrányok negatív hatását.

A sósvertikei cigány emberek döntő többsége azonban nem rendelkezik az általános iskola nyolcadik osztályánál magasabb iskolai végzettséggel és feltételezhetjük, hogy közép- vagy felsőfokú tanulmányokat kifejezetten kevesen folytattak. A kiképzettnek mondhatók jórészt szakmunkásképzésben vettek részt. A felnőtt cigány lakosok közül 3 fő analfabéta (a helyi cigány lakosság 3,4 százaléka), a nők 20 százaléka csak az általános iskola 6.-7. osztályát végezte el és a férfiak 10 százalékának van csupán szakképzettsége, érettségivel, felsőfokú végzettséggel senki nem rendelkezik, tehát a probléma továbbra is

3 Fleck Gábor & Virág Tünde (1999) *Egy beás közösség múltja és jelene*. Budapest, MTA PTI, 8. o.

4 Apró Antal Zoltán (2002) *Baranya Megyei Roma Stratégia*. Pécs, PTE BTK Romológia Tanszék, 97. o.

5 Fakon Péter (1999) *Település és környezetszociológia*. Budapest Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtud. Kar.

6 Apró Antal Zoltán (2002) *Baranya Megyei Roma Stratégia*. Pécs, PTE BTK Romológia Tanszék, 97. o.

súlyos és a társadalom által kínált megoldási stratégiák eredményessége – legalábbis egy általános iskolával nem rendelkező zsáktelepülés esetében – megkérdőjelezhető.

A sósvertikei cigány emberek rétegzettsége – társadalmi szerkezet tekintetében – az inaktív kereső kategória irányába tolódott el a rendszerváltás óta. Nincs közöttük értelmiségi, középvezető, alsóvezető, mezőgazdasági östermelő. A cigány népesség igen kicsiny hányada (9,76 százalék) nevezhető aktív keresőnek és igen nagy hányada (60,97 százalék) él valamilyen szociálpolitikai intézkedés nyújtotta anyagi forrásból. A munkanélküliek száma idényjellegű – tavasszal, nyáron kevesebb, ősszel, télen több.

Kutatásunk során a demográfiai helyzet, a cigányság helyi társadalmi szerkezetben elfoglalt pozíciói, az iskolázottsági, szakképzettségi mutatók mellett vizsgáltuk még a cigányság háztartási és lakásviszonyait, vallási megoszlását, a nyelvhasználat, kétnyelvűség kérdését, a cigány lakosság életszemléletét, megélhetési stratégiáikat és foglalkoztatottsági adataikat, az egészség és életminőség dimenzióit. Eredményeink bemutatására területi korlátok miatt nincs lehetőség. Adataink alapján azonban az esélyegyenlőtlenség okait a következőkben ragadhatjuk meg:

A település és az ott élők hátrányos helyzetének főbb okai

1. A regionális hovatartozás, a társadalom-földrajzi elhelyezkedés. Sósvertike az ormánsági kistérséghez tartozó zsáktelepülés, ráadásul az Ormánság, amelyhez tartozik az ország egyik legelmaradottabb vidéke, tartós munkanélküliséggel sújtott, kevés a megélhetési forrás.

2. A társadalom vezető rétegeinek esélyegyenlőség növelő beavatkozásának erélytelensége, gyengesége, esetenként hiánya a műveltség és az iskolai végzettség terén fennálló hátrányok leküzdésére érdekében.

3. A szociálpolitika és az oktatáspolitikai erőfeszítései nem elégségesek a társadalmi szerkezet alakítása, a szegénység enyhítése, és a társadalmi mobilitás elősegítése vonatkozásában, az alsóbb rétegek körében.

4. A tartós munkanélküliség. Az alsóbb rétegekhez tartozók nemcsak abszolút, hanem relatív értelemben is a rendszerváltás nagy vesztesei közé tartoznak, s amennyiben tartósan munkanélkülivé válnak, a teljes leszakadás veszélye fenyegeti őket. Konstatálható, hogy az egyenlőtlenségek a rendszerváltáskor ugrásszerűen, azóta pedig lassan, de biztosan és folyamatosan nőnek.

5. A településen élő cigány lakosságnak nincs támogató – sem külső, sem belső – értelmiségi, kulturális elit rétege.

6. Nincsenek sem az egyházaknak, sem a civil szervezeteknek olyan csoportjai, amelyek a perifériára szorult településeken élő szegényeket, elesetteket tevélegesen is pártfogásukba vennék.

7. Az etnikai hovatartozás. A mi esetünkben a cigány lét – eleve egyenlőtlen eséllyel való részvétellel kárhozzátja a Sósvertikén élő cigány embereket a tőkejavak – gazdasági tőke, a kulturális tőke, a társadalmi tőke – megszerzése, felhalmozása és elosztása tekintetében, melyekhez látványosan nem jutnak hozzá.

8. A sósvertikei cigányok, szülőként nem élnek azzal a joggal, hogy gyermekeik számára az oktatási intézmények az anyanyelv oktatását biztosítsák. Márpedig, – az 1993. évi LXXVII. törvény 43§ (4) bekezdése szerint – ha ezt 8 szülő kéri, az adott intézménynek elvileg kötelessége lenne a kérést akceptálni és az anyanyelvi oktatást, biztosítani, mint ahogy a cigány népismeretet oktatják is.

9. A Sósvertikén élő cigányoknak kevés az esélyük arra, hogy a szervezett munka piacán elhelyezkedjenek, mert Sellyén és vonzáskörzetében, nincs munkalehetőség. Más jellegű megélhetési források, elérhető munkák a környéken alkalmi vagy ideényjellegűek, ennek következtében bizonytalanok és általában rosszul fizetettek, mint például: nap-szám, gyógynövények szedése, csigák gyűjtése; betakarítás után megmaradt termények összegyűjtése, vadon nőtt termések keresése, képzettséget nem igénylő alkalmi munkák vállalása, teknő készítése, kosárfonás. Az itt élő munkanélkülivé lett egyének, csapdába kerültek, elmenni nem tudtak, maradásukkal vállalták a munkanélküliséggel járó kiszolgáltatott, válsághelyzetet eredményező, ellentmondásokkal terhes hosszú távon állandósulni látszó állapotot.

10. A sósvertikei cigány családok 80–85 százaléka szegénységben él. Az interjúk során tett nyilatkozatok alapján pedig kijelenthetjük, hogy ez a szegénység tartós ideje fennáll melynek következményei közül talán a legjelentősebbek, hogy az iskola piaci tudást adó helyeiről lemaradnak, és kiszorulnak a szervezett munkák piacáról. A Sósvertikén élő cigány családok háztartásának jövedelme rendkívül alacsony.

11. A település infrastrukturális adottságai jelentősen elmaradnak a 21. század adta lehetőségektől, amely elmaradások negatív hatással vannak az ott élők mindennapi életére, az ösztársadalmi szerkezetben elfoglalt helyzetére.

- A településnek egyetlen közúti kapcsolata van, a térségi központ Selye felé.
- A település vasúton nem közelíthető meg, csökkentette járatainak a számát a volán is.
- Az ivóvízhálózatba kötött háztartások száma 12. Az ivóvíz minősége a vas és ammónium tartalma miatt kifogásolt.
- A településen keletkezett szennyvíz zömmel rosszul megépített közműpótlókba (hézagosan falazott gyűjtőaknába, szikkasztó aknába) kerül, súlyosan szennyezve ez által a környezetet.
- Internet kapcsolattal (az év nagy részében itt élő Holland állampolgáron kívül) a település egyetlen lakója sem rendelkezik.
- Anyagi erőforrások hiánya és a közösségi ház felszereltségének elégtelensége miatt, a településen élők a nagy nemzeti ünnepek és a nőnap bensőséges keretek közötti megrendezésén kívül másra nem vállalkoznak.
- Nincs külön orvosi rendelő a faluban, és a családorvos valamint a gyermekorvos csak kéthetenként rendel a faluban.
- Egy bolt működik a településen kis árukészlettel.
- Az idősebb férfi korosztály számára nehezebb a baráti kör kialakítása, nincs nyugdíjas klub.

12. Nagymértékben hiányzik a tágabb társadalmi környezet iránti bizalom.

Helyzetük megváltoztathatatlanágát kódolták magukba az itt élő cigány emberek, így céljaikat meg sem fogalmazzák.

Kutatásunk további feladata, hogy a helyi vezetéssel, a helyi cigányság prominens képviselőivel közösen megkeressük a lehetséges kiutakat az esélyegyenlőtlenség csapdájából (pl. faluház létrehozása a helyi cigány kisebbség szükségletei alapján, bemutatkozási lehetőségek feltérképezése a médiában, az érdekképviselet szerepének és hatékonyságának lehetséges növelése ...).

Metzgerné Sallai Zsuzsanna & Cserti Csapó Tibor